

Проф. д-р ик. н. Людмил Петков

ИНСТРУМЕНТИ НА ДЪРЖАВНАТА ПОЛИТИКА ЗА ПОСТИГАНЕ НА ПО-ВИСОКА ИНВЕСТИЦИОННА АКТИВНОСТ В БЪЛГАРСКОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ

След реструктурирането на земеделското производство у предприемачите възниква необходимост от инвестиране. За целта обаче трябва да има подходяща инвестиционна среда. Във връзка с това са предложени конкретни инструменти, които биха могли да се използват при инвестиционната активност. Те засягат последователно усъвършенстване на средата за търсене и за предлагане на средства за инвестиции.

JEL: Q18; E22

Реструктурирането на земеделието в България, осъществено според изискванията на Закона за възстановяване на собствеността и ползването на земеделските земи (1991 г.) и Закона за преобразуване и приватизация на държавните предприятия (1992 г.) приключи. Земята се владее, стопанисва и ползва от частни физически и юридически лица. Материално-техническата база и инфраструктурата също, доколкото е съхранена, е в частни ръце. В резултат от “законовото” разпределение на имуществото на кооперативните стопанства и от “законовата” приватизация на държавните стопанства, обслужващи центрове и машинни станции, земеделското производство се декапитализира. В такива условия се формират нови производствени структури - еднолични, семейни и дружествени (партньорства, кооперативни и корпоративни).

Земеделието навлиза в друг, следващ етап - на възникване на частното предприемачество, т.е. на организирането и използването на частните ресурси за производство на стокови продукти и услуги.

Предприемаческата дейност в условията на пазарна среда не може да възниква и се развива без необходимите ресурси в мащаб и съотношение, съответстващи на целите. На границата на двете състояния на земеделието (в края на прехода) най-често наличните ресурси и особено дълготрайните не е възможно да съответстват на целите в новите условия. Ето защо в такива периоди обикновено потребностите от дълготрайни ресурси са по-големи.

Повишаването на инвестиционната активност на предприемачите и достигането на необходимия размер на инвестиции, съответстващ на потребностите в земеделието на следващия етап от неговото развитие, може да бъде постигнато чрез адекватни промени в средата за тяхното търсене и предлагане. Това изисква целенасочена управленска дейност в много направления, засягащи проблеми от цялата икономическа и социална политика на държавата. Развитието на земеделието предполага инвестиции, но за това е нужна промяна в икономическата, интеграционната и социалната политика на държавата.

Инвестирането е едно от най-отговорните управленски решения поради факта, че то е вложение на капитали най-често с отложено отплащане, характерно повече за земеделието поради неговите специфични особености. И тъй като в конкретния случай става дума за среда за търсене и предлагане на инвестиции, при формирането ѝ би трябвало държавата да има решаваща, първостепенна роля.

Ефективността на инвестирането в земеделието се предопределя от правилността на перспективните решения на национално равнище, а след това от тези на микроравнище. А перспективните решения на национално равнище по принцип се формулират в държавен управленски документ. В случая такъв реално съществуващ документ е Националният план за икономическо развитие на Република България за периода 2000-2006 г., приет от Министерския съвет на 5 юни 2003 г. В него е формулирана следната визия: "... българската икономика да достигне до такива стандарти на конкурентност и развитие, които да позволяват успешна интеграция на страната в ЕС в началото на 2007 г., с което да допринесе за социално-икономическата стабилност в Европа".¹ Целите на този план са определени като средносрочни. Развитието на земеделието и селските райони е пети ключов национален приоритет.² В Националната стратегия за развитие на земеделието, която е част от общия план, са посочени само две основни цели: "подобряване на ефективността на земеделското производство и насърчаване на конкурентоспособен хранително-преработвателен сектор чрез по-добра пазарна и технологична инфраструктура и стратегическа инвестиционна политика, насочени главно към достигане на европейските стандарти" и "устойчиво развитие на селските райони чрез създаване на алтернативна заетост, диверсификация на икономическите дейности и изграждане на необходимата инфраструктура в съответствие с най-добрите екологични практики".³

Състоянието на българското земеделие днес, върнато с десетилетия назад по икономически показатели, дължащо се на радикалните промени след 1989 г., извършени без предварително обосновани и приети стратегически решения на държавно равнище налага *разработването, приемането и изпълнението на дългосрочна стратегия* за развитие, което ще е сериозна предпоставка за ефективност и на инвестициите. Националният план за развитие на земеделието и селските райони за 2000-2006 г. не би могъл да играе такава роля по следните причини: *първо*, той е със средносрочен обхват, а земеделието се нуждае от по-дългосрочна стратегия поради своите специфични особености; *второ*, подчинен е главно

¹ Вж. Национален план за икономическо развитие на Република България за периода 2000-2006 г., с. 144.

² Пак там, с. 146.

³ Пак там, с. 190.

и единствено на успешното приемане на България в ЕС. Но правилата и изискванията за функциониране на земеделското производство на Съюза в технологичен, икономически и социален аспект са строго специфични само за него. А в света има още икономически общности и отделни държави с други правила и изисквания в това направление.

В глобализиращото се световно икономическо пространство протичат много бързи изменения. Ще може ли България също бързо и успешно да се включи в него, ако подчини развитието на своето земеделие само на принципите, изискванията и правилата на една икономическа общност, която поне засега поради достатъчна наситеност има намерение да отвори пазар за малка част от произвежданите земеделски продукти и още по-малко от възможното увеличение на това производство, за което има наличие на потенциал? Няма ли само заради такава настройка на земеделската икономика страната ни да се лиши от възможности за участие с ефективен износ в други държави и общности, както и внос от тях, което ще предопредели и ефективността на инвестициите за дълго време? Това не би могло да се случи, ако на държавно равнище още отсега се приложи следният подход: *първо*, разработване и приемане от Народното събрание на *Закон за земеделски кодекс*, в който да се регламентират начините за разрешаването на два основни проблема – реструктуриране на земеделските стопанства и на производството в тях и засилване на икономическата им мощ. Начините за разрешаването на тези два проблема трябва да отчитат не само изискванията за членство в Европейския съюз, но и на бързо протичащите глобални промени в климата, световната икономика и в частност в световното земеделие. *Второ*, на базата на Закона за земеделския кодекс да се разработи и приеме от правителството *Стратегия за развитие на земеделието*, която да обхваща период от 10-15 години, даващ възможност за по-близко до бъдещата реална действителност прогнозиране на нейните параметри. Инвестиционната част на стратегията трябва да съдържа следните три основни компонента:⁴ първо, определяне на перспективните цели, приоритети и насоки в развитието на земеделието, обхващащи различни проблеми на организационните структури, специализацията, технологиите, инфраструктурата, икономиката и социалното развитие и информацията; второ, определяне на източниците за акумулиране на необходимите ресурси за постигане на целите – вътрешни и външни; трето, създаване на необходимите условия за влагане и ефективно използване на инвестиционните капитали.

Разработването и изпълнението на инвестиционната част от такава стратегия изисква разрешаването на редица конкретни проблеми на средата за търсене и предлагане на инвестиции, целящи подобряването ѝ. Без

⁴ Вж. Балабанов, И. Инвестиционният вакуум – причини и изход. С., АИ "Марин Дринов", 2002, с. 41.

намесата и ангажираността на държавното управление голяма част от проблемите не е възможно да се разрешат.

Премахването на една от основните причини за липсата на подходяща среда за търсене на инвестиции в земеделието може да стане чрез предприемане на мерки за *удряване на обработваемите парцели земя и на земеделските стопанства* и привеждането им до размери, съответстващи на изискванията за използване на съвременна техника и технология и получаване на доход, осигуряващ конкурентоспособност. При създадената ситуация в България това е трудно разрешим проблем, изискващ промяна в сегашното законодателство, нови законодателни регламенти и административни мерки.

Най-спешната мярка трябва да бъде преустановяване на по-нататъшното наследствено раздробяване на обработваемата земя, за което са необходими промени и нови разпоредби в Закона за наследството. Право на собственост върху обработваемата земя трябва да получава само едно от децата на семейството при определени условия: *първо*, да живее на територията, където е земеделското стопанство и земята; *второ*, да обработва наследствената земя; *трето*, да обезщети останалите наследници, а ако няма възможност за това, да получи подкрепа от държавата по подходящ начин – облекчено кредитиране, освобождаване от данък, намалени такси за разпореждане със земята; *четвърто*, при равни други условия предимство за унаследяване на обработваемата земя да има наследникът със земеделско образование, както и по-младият от наследниците в трудоспособна възраст.

Следващата стъпка, която трябва да са направи, е приемане и прилагане на *Закон за комасация на обработваемата земя*. По този начин след спиране на раздробяването ѝ ще започне уголемяване на парцелите. Необходимо е в закона освен техническите правила за комасиране на земите да се заложат и стимулативни и компенсационни механизми, които да ускорят процеса. Например да се определи минимален размер на обработван парцел, диференциран по културни видове, под който да не се извършват преки плащания от фондовете на Европейския съюз и на българската държава, както и подпомагания по други канали. Трябва да се предвидят и съответни компенсаторни механизми при замени на парцели. Комасацията на земята е много скъпа дейност. А България изразходва вече огромни средства за осъществяване на обратен процес – разделяне на земите след 1991 г. съгласно Закона за възстановяване на собствеността и ползването на земеделските земи. И тъй като българският опит от 20-те, 30-те и 40-те години на миналия век, пък и съвременният опит на други страни показва, че резултатите от комасацията за дълъг период са твърде скромни,⁵

⁵ За периода 1908-1944 г. в България са комасирани само 26% от земеделските земи. Вж. Състояние и тенденции в развитието на пазара на земята в България. С., САПИ, МЗГ, 2001, с. 58.

уедряването на парцелите трябва да се постига преди всичко с икономически способи – покупко-продажба и арендуване на земя. С тях може да се осъществява и реструктуриране на земеделските стопанства по направление на тяхното уголемяване. Необходимо е обаче и законодателно ограничаване на разделянето на земя чрез покупко-продажба.

Разгръщането на пазара на земеделски земи зависи от баланса между търсенето и предлагането. Но те самите зависят от други вторични фактори. Поради влиянието на такива фактори днес има превишаване на предлагането на земя (много собственици, които директно не обработват земите си поради напреднала възраст или живеят в градовете; ниски или липса на доходи от аренда на земята, дадена в кооперация или в частно арендно стопанство). В същото време търсенето е потиснато главно от ниската доходност на земеделското производство. Ето защо подобряването на условията за агробизнес е главно средство за оживление на пазара на обработваема земя. Предприемачите ще започнат да търсят по-често земя за закупуване тогава, когато перспективата за инвестиции е по-добра, т.е. когато ефективността от тях ще бъде по-висока. Освен това държавата би могла да подпомага разгръщането на пазара на земя и с други свои регулативни действия: *първо*, насърчаване на закупуването ѝ чрез специфична кредитна политика – отпускането на дългосрочни кредити с по-ниска лихва и по-дълъг гратисен период; *второ*, погасяване на задълженията с произведена земеделска продукция; *трето*, поемане на част от цената на закупената земя от държавата при определени условия; *четвърто*, осигуряване на държавни гаранции по отпуснатите кредити при определени условия; *пето*, създаване на специален фонд за подпомагане закупуването на земя за обработване със средства от арендни плащания за ползване на земи от Държавния поземлен фонд, наеми от държавно имущество, от приватизация и продажба на държавни и общински земи, субсидии от държавния бюджет и др.

Комасирането и функционирането на пазара на земите са сложни процеси, които се нуждаят от умело ръководство и контрол. Те засягат интересите на милиони хора и обхващат имущество за милиарди лева. Ето защо е необходимо *изграждането на специализирана организация*, която да осъществява тези две дейности, да функционира на базата на законите и разпоредбите. Такава организация може да се изгради от държавата, като тя предостави управлението ѝ на професионалните земеделски организации (синдикати, кооперативни съюзи, камари, кредитни каси и др.), запазвайки за себе си само контролните функции. Поради спецификата на дейността на организацията по този начин на изграждане и функциониране тя ще се управлява на базата на споделената отговорност, нарушенията ще се ограничават ефективно и ще се постигне справедливост в процесите на движение на собствеността върху земята, което за България е голяма особено необходимо. Контролните функции на държавата могат да се сведат до: издаване на разрешения, свързани с движението на обработваемата

земя; одобряване на назначаването на ръководни кадри; утвърждаване на извършените от организацията покупки-продажби и комасации на земи.

Основните функции на организацията могат да се сведат до: комасация на земите; регулиране на пазара на земеделските земи и контролиране за недопускане на спекула (посредничество в покупки-продажбите, покупка на предлагана земя за продажба при липса на купувач в момента); съхранение (даване под временна аренда) на закупената земя и продажба при намиране на купувач; недопускане на сделки със земя, ако те не отговарят на провежданата държавна политика; предлагане на други цени на земята за регулиране на пазара. Тези функции трябва да се осъществяват чрез достатъчно информация за всички страни на комасацията и пазара на земята (банка данни), както и с наличие на необходимите финансови средства. За целта към организацията трябва да се изгради специализиран фонд за подпомагане закупуването на земя, като в него се влеят и средства от професионалните организации, които участват в нея, комисиони от извършените продажби на земя, както и авансови плащания от бъдещи купувачи.

Организацията за регулиране на комасацията и пазара на земеделските земи може да бъде дружество с идеална цел, но със специфичен статут. То трябва да има свои териториални поделения в основните административни единици на страната, обединени в *национална федерация*. Всички окончателни решения по действия, свързани с комасацията и покупки-продажбата на земи, се вземат от организацията заедно с участниците-собственици и бъдещи такива, под контрола на представителите на държавата в управителните ѝ органи. Опитът на Франция и някои други страни показва, че подобна система е дала и продължава да дава добри резултати.

Друг изпитан начин за уедряване на обработваемите земи и на земеделските стопанства е *арендуването*. Прилагането на Закона за арендата показва, че са необходими подобрения в него, които да регламентират по-високи изисквания за придобиване на право за арендуване на земя, по-голяма и по-продължителна гарантираност и стабилност на взаимоотношенията между арендодател и арендатор, както и да засилят регулиращата роля на държавата с оглед спазването на принципите и успешната реализация на политиката ѝ в поземлените отношения.

Подобряване на изискванията за придобиване на право за арендуване на земя би могло да се постигне чрез регламентации в няколко направления. *Първо*, въвеждане на изискване арендаторът да живее на територията на наетата земя. Така ще могат да се осигурят условия за ефективно управление на процесите от самия предприемач-арендатор, а не от разстояние, което е показало, че е неефективно. *Второ*, ограничаване на възрастта на предприемача, която се изисква за арендуване на земя. Максималната възраст например би трябвало да е равна на тази за

пенсиониране. *Трето*, необходимо е в бъдеще да се заложи и изискване за специализирано образование и трудов стаж, което ще е гаранция за успешно управление на производството.

По-добра стабилност и гарантираност на взаимоотношенията между арендодател и арендатор може да се постигне чрез редица нови регламенти. *Първо*, предоставяне на възможност за автоматично продължаване на договора след изтичане на договорения срок, ако не е оспорван от някоя от страните. Така ще се създадат по-добри условия за трайно инвестиране от арендатора. *Второ*, удължаване на минималния срок на арендата, който да е по-голям от сегашния – 4 години Би било подходящо той да е 9-10 години и повече, както е в много страни. *Трето*, при продажба на арендувания имот или при сключване на нов договор арендаторът, ако е кандидат за покупка на земята или за арендуването ѝ, отново да има предимство. По този начин се създава по-добра перспектива за инвестициите. *Четвърто*, ако арендаторът е в предпенсионна възраст, най-малко 5 години преди това договорът при негово желание да се продължи автоматично до пенсионирането му. *Пето*, при продажба на земята от собственика исканата цена трябва да бъде една и съща и за арендатора, и за останалите кандидати. В противен случай договорът за покупко-продажба трябва да се анулира. Така ще се защитава интересът на арендатора, като се пресече възможността други кандидати чрез предлагане на по-високи цени да станат собственици на земята и да прекъснат досегашното арендуване. *Шесто*, да се въведе задължение имотът да се застрахова от собственика, а реколтата – от арендатора. *Седмо*, основните подобрения на имота да се правят от собственика или от собственика и арендатора заедно. *Осмо*, арендаторът трябва да има право да членува в кооперация (кооперации).

Арендуването е част от пазара на земя. Поради това е необходимо цялата дейност по управлението му да се предостави на организацията за комасацията и пазара на земеделските земи. Така регулирането и управлението на поземлените отношения ще се осъществява от единен орган, което ще е и по-ефективно. Названието на тази организация би могло да бъде *“Сдружение за комасация и регулиране пазара на земеделските земи”*.

Уедряването на земеделските стопанства е съществен фактор за технологично обновление чрез инвестиции и използване предимствата на мащаба. При сегашното състояние на земеделието то обаче *по естествен път (конкуренцията)* ще продължи дълго време. Затова трябва да се прилагат и други начини. Един от тях е *кооперирането*. Държавата би трябвало да го насърчава преди всичко със законодателни мерки и икономически средства - чрез облекчения в данъчното облагане, кредитирането, изграждане на инфраструктура и др. Сега има нужда от кооперации за частично производство, които чрез сдружаване да затварят производствения цикъл с преработката или да извършват определени

дейности, които земеделските стопани не са в състояние да осъществяват сами. Друг вид кооперация, която може да намери място, е тази за пълно производство. В наши дни тя съществува под формата на кооперация за колективна обработка на земята. В нея членуват голям брой собственици, повечето от които не работят там. По същество това са арендни кооперации. При създадените условия в България би могла да се използва и друга форма на коопериране – сдружение за общо стопанисване между няколко земеделски стопанства (семейства), които обединяват усилията си за съвместно използване на земята, животните, средствата за производство, труда и паричния капитал. Такъв вид сдружения показват голяма жизненост във Франция, Италия и др., поради това, че са сдружения на средни семейни ферми и членовете на семействата участват лично с труда си в дейността им.

При условията на функциониращо пазарно стопанство съществен тласък на инвестирането от земеделските предприемачи може да даде *повишаването на потреблението на стоки със земеделски произход на вътрешния пазар*. По този начин се увеличава пазарната ниша, в която те биха се настанили. Това може да се постигне по няколко основни начина:

Първо, чрез увеличаване доходите на населението и на неговата покупателна способност. Разбира се, това трябва да се осигурява от държавата и частните фирми в съответствие с изискването за недопускане условия за инфлация и влошаване на финансовата макроикономическа рамка. Резултатите от икономическото развитие на България през последните години дават индикации за мерки по увеличаване на доходите на населението в трите основни направления – пенсии, други социални плащания и работна заплата. По този начин ще се оживи потребителският пазар, търсенето на стоки. Това ще допринесе както за мотивиране на предприемачите от земеделието в страната да инвестират, така и за привличане на чуждестранни инвеститори.

Второ, разширяване на инфраструктурата и подобряване условията за туризма във всичките му направления. Така ще се увеличат както чуждестранните лица, желаещи да посещават България, така и потреблението на тази услуга от граждани на страната. А това означава по-голямо търсене и на земеделски стоки и услуги.

Трето, намаляване на временно или трайно напусналите страната български граждани, което ограничава търсенето на пазара и на земеделски стоки.

Четвърто, увеличаване на населението на страната – повишаване на раждаемостта и намаляване на смъртността чрез подобряване условията за живот. На първо време за намаляване на демографския срив най-неотложни са мерките за стимулиране на раждаемостта и преодоляване на влошаването в системата на здравеопазването.

Отварянето на икономиката на България в глобалното икономическо пространство на света предоставя възможности за търсене на пътища и

начини за подобряване на средата за инвестиране и *чрез повишаване на възможностите за износ на български земеделски стоки*. То е сериозно мотивиращо средство за активизиране на инвестиционната дейност на нововъзникващото предприемачество в страната. Това увеличение може да се постигне по различни пътища и начини.

Първо, разширяване на външноикономическите връзки на страната и на външните пазари чрез сключване на изгодни споразумения на държавно и регионално равнище за търговски обмен със страни и общности, които досега не са били постигнати. Големи потенциални възможности за това има в Близкия изток, Северна Африка, ОНД, Далечния изток.

Второ, водене и успешно завършване на следващи преговори в рамките на СТО и постигане на изгодни споразумения за търговия със земеделски продукти.

Трето, активизиране на търговските връзки и търговията с държавите от ЦЕФТА, ЕАСТ, ОИСР и със съседните балкански страни.

Четвърто, в следващи преговори с Европейския съюз да се постигнат на по-големи квоти за износ на продукти от земеделието, които може да се произвеждат реално в страната и имат изискващото се качество за този пазар.

Пето, стимулиране развитието на хранително-вкусовата промишленост чрез финансово-икономически преференции в областта на кредитирането, данъчното облагане и др.

Шесто, стимулиране на износа на земеделски продукти чрез подпомагане на производителите на такива продукти – преференции при инвестиции в производството им с помощта на данъчната и кредитната система и при необходимост субсидии на самия износ.

Инвестирането в производството на земеделски стоки за различните външни пазари със специфични изисквания на потребителите е скъпа дейност. Изискват се повече средства, които са насочени към осъществяване на производство и успешна реализация в следващите години. Предприемачеството в това направление възниква сега и тепърва ще се развива. Затова стимулирането и подпомагането му от държавата е от голямо значение именно в този период.

Сигурността на очакваните резултати от инвестирането в земеделието може в значителна степен да се повиши и чрез *интервениране на пазара от страна на държавата* при много резки отклонения в изкупните цени или цените на едро и дребно, което причинява загуби на производителите. Интервенирането трябва да се осъществява от специализирана агенция, която да разполага с необходимите стокови и финансови ресурси. Тази намеса на пазара е особено необходима именно сега, когато цените много често се формират от непазарни фактори или от внос на продукти даже с по-ниски субсидирани цени от производствените разходи на българските земеделски стопани. Плахата, ненавременна и недостатъчна намеса на

държавата трябва да бъде преодоляна преди членството ни в Европейския съюз, тъй като в страните–членки това е редовна практика.

Опитът на страни, стремящи се към изграждането на стабилен аграрен сектор, показва, че в такъв период на развитие държавата може да стимулира инвестициите в него и чрез *индексиране на изкупните цени на земеделските продукти съобразно измененията в цените на промишлените средства за производство*. Огромната ножица в цените на тези групи стоки в България налага и такъв подход, защото за дребния и средния земеделски производител съвременните машини и съоръжения са недостъпни.

По-добра инвестиционна среда за земеделските предприемачи може да се създаде чрез *защита от нелоялна конкуренция* при внос на продукти от други страни, в които земеделските производители се подпомагат съществено от държавата. Анализът показва, че България не използва пълно дори постигнатите благоприятни договорености със СТО за защитните мита и размера на субсидиите. В периода на създаване и укрепване на стоковите земеделски стопанства подпомагането от държавата е много необходимо и желателно. Защитните мита и субсидиите са средство за това. Ето защо в бъдеще, до окончателното формиране на земеделските стопанства, когато повечето от тях ще станат конкурентоспособни, при внос трябва да се използват по-пълно и конкретно защитните мита и субсидирането на традиционно произвежданите у нас продукти. Ако това не стане, българските производители, както и досега, ще бъдат нелоялно конкурирани и ще оцеляват само най-едрите стопанства. За средните и по-дребните няма да има перспектива - те ще се разоряват. Условието в България обективно ще формират главно такива стопанства, което ще налага тяхното подпомагане.

Друга възможност за защита може да се постигне чрез по-пълно използване на приетия принцип на “двойната изгода” в търговските взаимоотношения със страните от Европейския съюз. За това обаче се изисква повече предприемчивост и гъвкавост на българските представители при воденето на преговорите със съответните страни.

Негативното влияние на многото посредници при търговията с произведените земеделски продукти и на принудителното изкупуване от групировки на много ниски цени може да се ограничи и преодолее главно чрез подобряване на законодателството, засилване на наказателните мерки и ефективното им използване. Кооперирането на земеделските стопани на принципа “земя – краен продукт” може съществено да допринесе за премахване на изземването на доход при изкупуването на продукцията.

Подпомагането на земеделските предприемачи в началото на тяхната дейност трябва да се осъществява и чрез много други подходи, пътища и начини.

Известно е, че по редица причини от много години земеделското производство свива своите граници и мащаби в редица райони на страната, където за него в различни направления има природни условия. Такива са

Северозападна, Югоизточна и Западна България, а също и други предпланински и планински райони. След 2002 г. правителството прие програми за развитие на земеделието в Родопите, Северозападна България и планинските райони. Държавното подпомагане на предприемачите в тези райони се осъществява главно по програмите на ДФ "Земеделие", САПАРД и "Национален фонд за опазване на околната среда".

Ускоряването на развитието на земеделието в тези райони, както и в цялата страна, изисква *съществено подобряване на възможностите за инвестиране* в тях. Те могат да се търсят и в редица други направления:

първо, пряко държавно субсидиране на инвестициите за създаване на стопанства от млади предприемачи до 30 години, достигащо до 30% от стойността на проекта;

второ, пряко държавно субсидиране на инвестиционни проекти в изостаналите райони – до 25% от стойността на проекта;

трето, съществено диференцирано намаление на ставката за ДДС на юридическите лица в земеделието;

четвърто, субсидиране на инвестиции за прилагане на нововъведения в технологиите, организацията и управлението на стопанствата;

пето, въвеждане на диференцирано определяне размера на лихвата по дългосрочни заеми през периода на възстановяване на задължението, например първите три години – 0%; от четвъртата до шестата година съответно – 2, 3, 5%; от седмата до десетата година – 8.5, 9, 9.5%; след края на десетата година – пазарен лихвен процент. Този начин на олихвяване по-добре съответства на особеностите при възвръщаемостта на инвестициите, произтичащи от тези на земеделското производство;

шесто, съобразяване на срока за погасяване на кредита с експлоатационния срок на дълготрайния актив, създаден с инвестицията;

седмо, прилагане на диференциран подход в кредитирането в зависимост от особеностите и положението на кредитоискателя (семеино положение, работещи членове на семейството, доходи, образование и обучение, трудов стаж, опит и способности, познаване на пазара, задължения към финансови организации, стойност на имуществото, застраховане на имуществото);

осмо, въвеждане на подпомагане при просрочено задължение поради обективни причини (природни аномалии) чрез субсидиране на лихвения процент за съответния период;

девето, освобождаване от данък при покупка на обработваема земя от предприемачи до 30 години, от арендатори, закупуващи земя, обработвана от тях, при покупка на земя от Държавния поземлен фонд.

Улесняване на предприемачите при получаване на инвестиционни кредити може да се постигне по няколко начина чрез: разширяване на държавното участие в него; стимулиране на дейността на частните банки в тази област; създаване на условия за използване на земята за гаранция по

кредит. Затова е необходимо да се стимулира развитието на пазара на обработваемата земя по посочените вече начини, цената на която при това ще добие нормално за страната равнище.

Инвестиционната дейност на предприемачите в бъдеще може съществено да се подпомогне не само при получаване и изплащане на инвестиционни кредити, но и чрез косвеното *създаване на по-добри условия и стимулиране на българското земеделско машиностроене*. Сделките за покупка на техника на различните изложения в страната показват, че нашите трактори от среден и малък клас, както и произвежданите прикачни машини и съоръжения са по-евтини⁶ и поради това по-достъпни за земеделските предприемачи от по-малките и средните стопанства. Потенциалът за производство на посочените видове земеделски машини в България е добър.⁷ Подпомагането на българските машиностроителни фирми може да се извърши по няколко направления чрез:

- подпомагане дейността на предприемачите в земеделието, които при това ще имат повече възможности за закупуване на по-евтината българска техника;
- възстановяване на държавните и стимулиране на частните фирми за механизирани услуги в полупланинските и планинските райони на страната. Така те също ще закупуват машини, произведени в българските заводи;
- въвеждане на временни преференции за машиностроителните фирми, с което ще се улесни тяхното разширяване и стабилизиране в началния период от създаването и развитието им. Преференциите може да се в данъчно облагане, митата и таксите при внос на материали и суровини, субсидии при износ на техника, при подготовка на кадри и др.

Инвестиционната среда може да се подобри и инвестиционната мотивираност на предприемачите да се засили чрез създаване на по-добри възможности за формиране на собствен ресурс *посредством усъвършенстване механизма на ускорената амортизация на дълготрайните активи*. То трябва да избегне завишаване на разходите за амортизация на единица произведен продукт при намаляване на брутната продукция на стопанствата по независещи от предприемача причини (различия в размера на произведената продукция с едни и същи дълготрайни активи). И обратно, при увеличаване на продукцията се избягва намаляване на разходите за амортизация на единица продукт и предизвикване на нестабилност на собствените финансови ресурси за инвестиции. Усъвършенстването на механизма на ускорената амортизация може да се постигне чрез диференциране на амортизационните норми в зависимост от спецификата на експлоатацията на дълготрайните активи (срок на влизане в експлоатация, продължителност на експлоатация, вид на производствената дейност и зависимост на резултата от обективни фактори, вид на използвания

⁶ Вж. *Петров, Г. и др.* Аграрната политика и механизацията на земеделието. – В: Аграрната политика на България днес и утре. С., ГорексПрес, 2000, с. 75-76.

⁷ Пак там, с. 76-77.

пазар, размер на стопанството, времето на неговото функциониране - новоизградено, функциониращо до пет години, над пет години).

Инвестирането в нови технологии и производство на екологично чисти продукти, базирани на иновации, може да се стимулира и чрез системата на *данъчните облекчения*. Налага се също въвеждане на нормативно правило, съгласно което регистрацията на юридическите лица в земеделието по Закона за данък върху добавената стойност да става независимо от големината им (размера на оборота). По този начин малките агрофирми ще придобият възможност да получават обратно данъчен кредит. Сега те са в по-неизгодна позиция в сравнение с агрофирмите, имащи оборот през последните дванадесет месеца над 50 хил. лв.

Голяма част от предлаганите подходи, пътища и начини за подобряване на инвестиционната среда в земеделието, особено на тази, свързана с кредитирането му, е невъзможно да бъде реализирана, ако се разчита само на Държавния фонд "Земеделие", чиито ресурси все пак са ограничени, и на търговските банки, които провеждат своя политика, гарантираща им стабилност, без да отчитат спецификата на земеделското производство, поради което рядко го кредитират. Налага се *създаване на Земеделска кооперативна банка*, на първо време с държавно участие. Това ще гарантира по-добър контрол и по-голяма възможност за преференции. Основата за създаването на такава банка е налице – Федерацията на взаимоспомагателните земеделски кредитни асоциации на частните стопани, създадена и с държавно участие и със средства от програмата ФАР. За целта обаче е необходимо успоредно да се развиват и изпълват със съдържание в практиката и трите принципа – взаимност, коопериране, кредитиране.

Създаването на по-добра среда за търсене и предлагане на инвестиции предполага *българското правителство все по-пълно да въвежда и прилага основните принципи на аграрната политика на Европейския съюз*, още преди да сме получили пълноправно членство. На практика то приключи преговорите, затворена е и глава "Земеделие" и е на прага на подписване на договора за присъединяване. В действителност обаче правителствената аграрна политика по съдържание и реализация в по-голямата си част е неолиберална, налагана от споразуменията с Международния валутен фонд и Световната банка. Колкото по-бързо се избегне това противоречие, толкова по-бързо ще се почувства оживление и ще се постигне икономически растеж и в аграрния сектор, преди България да стане пълноправен член на Европейския съюз.

14.XII.2004 г.